

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Irena LIPOWICZ

RPO - 690507 - I/11/KW/NC

00-090 Warszawa Tel. centr. 0-22 551 77 00
Al. Solidarności 77 Fax 0-22 827 64 53

Warszawa, dnia 3. VII. 2012r

Pani Krystyna Szumilas

Minister Edukacji Narodowej

Ministerstwo Edukacji Narodowej

al. Szucha 25

00-918 WARSZAWA

W ostatnich latach międzynarodowe organizacje takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych czy Rada Europy zwracają coraz większą uwagę na rolę edukacji w upowszechnianiu idei praw człowieka, demokracji i państwa prawa. Świadomość istnienia oraz praktyczna umiejętność egzekwowania przysługujących jednostce uprawnień są niezbędnymi elementami funkcjonowania systemu ochrony praw człowieka. Osoby, które nie uzyskały niezbędnego minimum wiedzy w tej dziedzinie nie będą w stanie skutecznie wykorzystywać przysługujących im uprawnień. W takiej sytuacji zaś prawa człowieka tracą swój gwarancyjny charakter.

Należy podkreślić, że w demokratycznym państwie prawa edukacja o prawach człowieka pełni szczególnie istotną rolę także ze względu na wpływ, jaki wywiera na stosunek do grup społecznych będących ofiarami uprzedzeń. Edukacja upowszechnia postawę tolerancji dla odmiennych kultur, wyznań czy stylów życia, przeciwdziałając tym samym zjawiskom takim jak rasizm, ksenofobia czy innym formom nierównego traktowania bądź dyskryminacji.

W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy CM/Rec(2010)7, przyjęta dnia 11 maja 2010 r. w sprawie Karty Edukacji dla Demokratycznego Obywatelstwa i Edukacji Praw Człowieka (Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education). Nawiązuje ona do przyjętej 10 grudnia 2004 r. rezolucji Organizacji Narodów

Zjednoczonych (rezolucja 59/113) ustanawiającej Światowy Program Edukacji Praw Człowieka (World Programme for Human Rights Education, obecnie na mocy rezolucji 15/11 weszła w życie druga faza projektu) oraz wcześniejszych rekomendacji organów Rady Europy obowiązujących w zakresie edukacji (np. Rec(2002)12, Rec(2003)8, Rec(2004)4).

Karta Edukacji dla Demokratycznego Obywatelstwa i Edukacji Praw Człowieka (zwana dalej Kartą) zachęca państwa członkowskie do uwzględnienia edukacji w zakresie praw człowieka i państwa demokratycznego w programach nauczania wszystkich typów szkół na każdym etapie nauki. Państwa członkowskie powinny wspierać realizację programu, stale nadzorując i zgodnie z potrzebami aktualizując jego treść. Nadrzędnym celem stosowanych w tej materii środków powinna pozostawać promocja idei praw człowieka, demokracji i państwa prawa. Nie ulega także wątpliwości, że edukacja w zakresie mechanizmów funkcjonowania demokratycznego państwa zachęca do aktywnego, pełniejszego udziału w życiu społecznym wspierając tym samym rozwój społeczeństwa obywatelskiego.

Przykładem sytuacji, w której działania podjęte w tym obszarze przez organy publiczne wydają się nie być wystarczające są skargi jakie otrzymuje Rzecznik Praw Obywatelskich, zarówno w przedmiocie stereotypowego a nawet uwłaczającego godności wizerunku kobiet np. w reklamach, jak i wizerunku mężczyzn jako sprawców przestępstw w różnych kampaniach społecznych oraz w kontekście nazewnictwa zawodów i specjalności. W klasyfikacji zawodów i specjalności większość profesji zawiera nazwy tylko w formie męskiej. W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2011 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz. U. z 2007 r., Nr 124, poz. 860, z późn. zm.) w Załączniku znajduje się stwierdzenie: *Dla uproszczenia w klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego przyjęto tradycyjne nazwy zawodów rodzaju męskiego, nazwy zaś rodzaju żeńskiego zastosowano tylko w niektórych zawodach, wyraźnie zdominowanych przez kobiety.* Sprzyja to utrwalaniu stereotypów, iż kobiety wykonują zawody o niższej randze społecznej, np. lekarz-pielęgniarka. Ponadto analizy dotyczące treści podręczników szkolnych (A. Wołosik, *Edukacja do równości czy trening uległości? Czy polskie podręczniki respektują zasadę równości płci?*, wyd. Stowarzyszenie „W Stronę Dziewcząt”, Warszawa 2009; M. Środa, E. Rutkowska, *Edukacja*, [w:] *Polityka*

równości płci. Polska 2007, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa 2007) wykazały, iż na każdym etapie nauczania w mniejszym lub większym stopniu powielane są stereotypy dotyczące ról płciowych oraz obowiązków kobiet i mężczyzn. Kluczowym zagadnieniem jest „przyswajanie” - nabywanie kulturowych stereotypów kobiecości i męskości pod wpływem procesu socjalizacji. Wpływ ten wywiera m. in. szkoła (M. Chomeczyńska-Miliszkievicz, 2000, *Ukryte przekazy w podręcznikach edukacji psychoseksualnej*, Forum Oświatowe, nr 2, s. 161-178). Role kobiece prezentowane w podręcznikach są skupione w sferze prywatnej (role żony, matki czy córki), role mężczyzn natomiast są przedstawiane w sferze publicznej (aktywności zawodowe i publiczne). Kobiety prezentowane w podręcznikach nie pracują m. in. w zawodach technicznych, związanych ze sprawowaniem władzy publicznej i prestiżem, nie są eksponowane w sferze publicznej jako pełniące kierownicze funkcje społeczne. Zbyt późne jest potem nadrabianie tego pożytecznymi akcjami typu „dziewczęta na politechniki”.

Z uwagi na postanowienia Karty istotne wydają się liczne wnioski i rekomendacje zawarte w raporcie *Wielka nieobecna - o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej* wydanym przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Z badań zrealizowanych w ramach projektu wynika, że w dokumentach dotyczących standardów kształcenia nauczycielek i nauczycieli nie są zawarte wymogi posiadania przez nauczycieli i nauczycielki odpowiednich kwalifikacji przygotowujących ich do prowadzenia edukacji antydyskryminacyjnej lub przeciwdziałania dyskryminacji w szkołach. Podręczniki nie odzwierciedlają różnorodności, np. etnicznej, rasowej polskiego społeczeństwa, a kobiety i mężczyźni oraz dziewczęta i chłopcy przedstawiani są zbyt często wyłącznie w stereotypowych rolach. Występujące w książkach rodziny są zawsze pełne, nie ma w nich np. niepełnosprawności co może wywoływać u ucznia niepełnosprawnego poczucie „gorszości”. Praktyką dyskryminującą osób z niepełnosprawnościami w sferze edukacji jest także niezapewnienie pełnej dostępności odpowiednich materiałów edukacyjnych, uwzględniających rodzaj niepełnosprawności ucznia lub uczennicy. Szkoły radzą sobie z tymi brakami poprzez obniżanie kryteriów egzaminacyjnych dla uczniów i uczennic, którym nie dostarczono potrzebnych materiałów¹. Zwłaszcza brak w podręcznikach wzorców sukcesów osób z niepełnosprawnościami jest dotkliwą luką.

¹ Informacja NIK z 2009 r. o kontroli organizacji i finansowania kształcenia specjalnego

W podręcznikach brakuje propozycji zajęć, które w sposób szczegółowy poruszałoby takie zagadnienia jak: mechanizmy i konsekwencje dyskryminacji, definicje związane z problematyką antydyskryminacyjną także tych, które odnosiłyby się do pojęć takich jak: seksizm, rasizm, homofobia itd. Nie znajdujemy informacji na temat przemocy motywowanej uprzedzeniami, przemocy wobec kobiet, mowy nienawiści i zbrodni z nienawiści, przestępstw motywowanych uprzedzeniami. Młodzi ludzie nie są uczeni, w jaki sposób reagować na przemoc (w tym przemoc motywowaną uprzedzeniami) czy dyskryminację. Niewiele dowiadują się o osobach i grupach dyskryminowanych (są grupy nieistniejące w podręcznikach, jak osoby nieheteroseksualne czy osoby starsze), o ruchach prowadzących do emancypacji tych grup, a także o tym, w jaki sposób można reagować i wspierać ich w sytuacji dyskryminacji. W żadnym opisie zajęć, nawet jeśli były poświęcone kwestiom przeciwdziałania dyskryminacji, nie wymieniono wprost takich elementów warsztatów antydyskryminacyjnych jak: kwestie tożsamości człowieka, różnorodności społecznej i relacji tworzących się między mniejszością a większością grupą „własną” i „obcą”. M. Dziurok w analizie podręczników do historii zwraca uwagę na fakt, iż nie zawierały one opisów stosunków Polski z innymi narodami, czy to stosunków polsko-żydowskich czy polsko-ukraińskich w tym elementów pozytywnej współpracy. Wzajemne relacje ograniczają się do udziału w wojnach czy walkach o władzę. Wynika z tego, że podręczniki dostarczają wiedzę, ale nie zmieniają postaw społecznych. Realizacja edukacji antydyskryminacyjnej w szkole jest więc zależna wyłącznie od dobrej woli i poziomu świadomości władz szkół i placówek doskonalenia nauczycieli i nauczycielek oraz osobistej chęci rozwoju nauczycieli i nauczycielek. A tymczasem kluczowe znaczenie powinno odgrywać odpowiednie przygotowanie kadr w postaci szkoleń z zakresu tematyki antydyskryminacyjnej.

Autorzy raportu przypominają że edukacja antydyskryminacyjna rozwija wiedzę, buduje kompetencje przeciwdziałania dyskryminacji jak również wzmacnia grupy i osoby dyskryminowane i wykluczone. W związku z tym sformułowali propozycje rozwiązań systemowych w zakresie doskonalenia nauczycieli i nauczycielek w Polsce: opracowanie i wprowadzenie standardu w odniesieniu do zajęć podnoszących kompetencje (wiedza, umiejętności, postawy) i kwalifikacje w obszarze warsztatu antydyskryminacyjnego, przeciwdziałania dyskryminacji i przemocy oraz przygotowujących do prowadzenia zajęć,

a także reagowania i interwencji w sytuacjach dyskryminacji w szkole (zakres tematyczny, ujednolicona terminologia, minimalny poziom wiedzy niezbędny do „zaliczenia”, czas trwania, wielkość grupy, kompetencje osób prowadzących itd.).

Istnieją konkretne propozycje, które oceniam pozytywnie, np. na konferencji "Edukacja antydyskryminacyjna jako wyzwanie dla administracji i wymiaru sprawiedliwości", która miała miejsce 16 maja 2012 r. Pani Agnieszka Kozłowska-Rajewicz Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania podkreśliła, że każdy podręcznik powinien być analizowany pod kątem stereotypów i treści dyskryminacyjnych, a wszystkie podręczniki, do każdego przedmiotu powinny być sprawdzane przez "superrecenzenta" - specjalistę od praw człowieka, który oceniałby, czy książka nie zawiera treści dyskryminujących jakąś grupę społeczną. Superrecenzent mógłby wnikliwie analizować treści podręczników ubiegających się o uzyskanie pozytywnej rekomendacji i dopuszczenie do użytku szkolnego w odniesieniu do postulatów edukacji antydyskryminacyjnej.

Na uznanie zasługuje także wiele inicjatyw, które już teraz kierowane są do uczniów szkół. Należy do nich między innymi Olimpiada Wiedzy o Prawach Człowieka. Zachęca ona do pogłębiania zainteresowań z dziedziny wiedzy o społeczeństwie (w tym w szczególności podstaw prawa) oraz historii w kontekście praw człowieka. Co szczególnie warte podkreślenia, uczestnicy poznają nie tylko prawa i wolności człowieka i obywatela, ale także polski oraz międzynarodowy system ochrony praw człowieka. Dzięki przygotowaniu do Olimpiady uczniowie zyskują zatem również wiedzę o instrumentach prawnych pozwalających na skuteczne egzekwowanie przysługujących im praw.

W związku z powyższym, działając na podstawie art. 13 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987r. o *Rzeczniku Praw Obywatelskich* (Dz. U. z 2001 r., Nr 14, poz. 147, z późn. zm.), zwracam się do Pani Minister z uprzejmą prośbą o zajęcie stanowiska w przedstawionej kwestii oraz o udzielenie informacji o działaniach, jakie zostały podjęte przez Ministerstwo Edukacji Narodowej w celu realizacji zaleceń zawartych w Karcie.

